

Kraków, dnia 20 marca 2023 r.

Prof. dr hab. Paweł Czubik
Kierownik Katedry Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego
Instytut Prawa w Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Cezarego Zbigniewa Pachnika
zatytułowanej „*Samostanowienie ekonomiczne we współczesnym prawie*
***międzynarodowym*”** przygotowanej na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku w
Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego pod kierunkiem
naukowym prof. dra hab. Macieja Perkowskiego

[Białystok 2022 r., ss. 413, przypisów: 1306]

Niniejszą opinię przedkładam działając jako osoba wyznaczona w dniu 17 lutego 2023 r. przez Radę Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku, na podstawie art. 190 ust. 2 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r., poz. 574 ze zm.) w zw. z §4 ust. 2 pkt. 3 Uchwały nr 2538 Senatu Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 13 września 2019 w sprawie sposobu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora i wyróżniania rozpraw doktorskich, recenzentem pracy doktorskiej mgr Cezarego Zbigniewa Pachnika zatytułowanej „*Samostanowienie ekonomiczne we współczesnym prawie międzynarodowym*”, przygotowanej w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Macieja Perkowskiego, a przedłożonej we wszczętym przed ww. Radą w dniu 25 maja 2022 r. przewodzie doktorskim przeprowadzanym na tymże Uniwersytecie.

I. Ogólna charakterystyka pracy

Przedłożona praca to bardzo obszerna analiza na temat charakteryzujący się w teorii prawa i stosunków międzynarodowych nieustającą aktualnością. Już na pierwszy rzut oka imponuje rozmach materii poruszonej przez Autora, jak też zwraca uwagę niewątpliwa lekkość przechodzenia pomiędzy zagadnieniami i wiązania w swojej analizie kwestii wydawałoby się znajdujących się po przeciwnych biegunach nauki prawa międzynarodowego, jak kwestie podmiotowości państw i problematyka aktywności Międzynarodowego Funduszu Walutowego czy Banku Światowego. Bez wątpienia należy docenić fakt dokonania tak szerokich badań naukowych. Konkretyzowanie analiz na wybranej kwestii – pomimo, że jest ona wysublimowana z odrębnych działów *iuris gentium* nie było zadaniem łatwym. Autor uczynił to w zasadzie modelowo. Przesądza to o oryginalności pracy doktorskiej, jeżeli do tego weźmie się pod uwagę aktualność przekazu przy jednoczesnym poprawnym przedstawieniu zagadnień o znaczeniu historycznym, to dojść należy do wstępnego wniosku, iż ma się do czynienia z ciekawym i trafnym tematycznie opracowaniem, które może stanowić podstawę ubiegania się o stopień naukowy.

II. Wybór tematu pracy, zasadność stawianych tez naukowych, metody badawcze, podział pracy na rozdziały

Sam wybór tematu pracy stanowi swoistego rodzaju prowokację intelektualną. Analizowanie bowiem aspektów samostanowienia narodów przez pryzmat aktywności ekonomicznej podmiotów prawa międzynarodowego samo przez się stanowi dla każdego naukowca istotne wyzwanie. Już szczególnie istotne jest ono dla prawników zajmujących się prawem międzynarodowym. Polska nauka tego prawa dość po macoszemu postrzega bowiem międzynarodową problematykę gospodarczą, szczególnie po akcesji do Unii Europejskiej, gdy większość kompetencji krajowych realizowanych w ramach systemu Światowej Organizacji Handlu, stało się wyłączną domeną wspólnotową a obecnie unijną. Stąd też, niezależnie od sposobu wykonania i przyjętego zakresu badawczego, o których to wątpliwościach wypowiem się w dalszej treści recenzji, należy podkreślić wysoką oryginalność wyboru tematu pracy. Oryginalność taka stanowić może niewątpliwy atut dysertacji także w przypadku ewentualnego ogłoszenia jej drukiem.

Zasadniczym walorem pracy jest jednoznacznie sformułowana teza i do tego udowodniana w każdej pomniejszej części pracy. Prawie każdy większy fragment jest zamknięty podsumowaniem, w którym Autor odnosi się do tezy pracy i wskazuje, w jakim zakresie rozważania zakończonego fragmentu przyczyniły się do udowodnienia rzeczony tezy. Jest to rozwiązanie właściwe, godne propagowania w innych pracach naukowych. Ułatwia zdecydowanie odbiór pracy, sprawia że czytelnik skupia się na właściwej materii i podąża za myślami i poglądami naukowymi Autora.

Zasadnicza teza to istnienie wyraźnie wyodrębnionej zasady samostanowienia państw (narodów) odnoszącej się do kwestii ekonomicznych. Autor uważa, że zasadzie tej podporządkowane są działania gospodarcze pierwotnych podmiotów prawa międzynarodowego – nawet jeżeli są to działania polegające na współpracy czy ograniczeniu samodzielnego decydowania w tym zakresie, to stanowi to efekt woli zainteresowanego państwa. Doszło jednakże, w toku rozwoju międzynarodowego prawa gospodarczego, do istotnego zaburzenia realizacji prawa narodów do samostanowienia ekonomicznego – co stanowi bazową tezę pracy. Autor tezę swą udowadnia na płaszczyźnie ogólnej (klasycznego prawa międzynarodowego publicznego) jak też na płaszczyznach szczególnych – które tworzą filary organizacyjne systemu Bretton Woods (Układ Ogólny w sprawie taryf celnych i handlu / Światowa Organizacja Handlu, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy) jak też mechanizmy wzajemnego wspierania inwestycji zagranicznych (BIT-y). Analizy na płaszczyznach szczególnych odnoszą się do konkretnych rozwiązań normatywnych systemu GATT/WTO, IMF, Banku Światowego czy BIT-ów. Nawet jeśli wybór tych rozwiązań (a pominięcie innych) jest nieco subiektywne – to uznać należy, że teza została przez Doktoranta bezspornie dowiedziona. Autor wskazuje, iż liberalizacja światowego handlu po II wojnie światowej w praktyce spowodowała ograniczenie suwerenności państw i narodów w zakresie ich polityki gospodarczej. Na skutek ewolucji prawa międzynarodowego i jego postępującej fragmentaryzacji prawo narodów do samostanowienia ekonomicznego zostało mocno ograniczone. Ograniczenia te mają różny charakter, część z nich wynika z zakazu dyskryminacji podmiotów z innych państw lub zakazu wyłączenia tego typu podmiotów. Standardy międzynarodowego prawa inwestycyjnego wpływają oddziałują ograniczająco na ustawodawstwo państwa przyjmującego inwestycje. Rozpowszechnianie i coraz powszechniejsza ochrona standardów praw człowieka, w tym przede wszystkim nakaz poszanowania prawa własności, stanowią ograniczenie w swobodzie podejmowania decyzji w sprawach gospodarczych. Wszystkie te zjawiska i normy prawa międzynarodowego w praktyce ograniczają samostanowienie ekonomiczne narodów.

Autor jako tezę swojej pracy wskazuje, iż samostanowienie ekonomiczne stanowi normę *iuris cogentis* (tak też wprost na s. 107) – nie wydaje się to jednak tezą do obronienia – biorąc pod uwagę skalę odstępstw od tej zasady, przymuszonych sytuacją zarówno polityczną jak i gospodarczą.

Podział prac na rozdziały odzwierciedla bogactwo dokonanej analizy. Z uwagi na nagromadzenie analizowanej materii i szczegółowość analiz – podział na pomniejsze jednostki treści jest bardzo drobiazgowy. Z zastrzeżeniem tytułu niektórych z tych jednostek (o czym dalej) podkreślić należy poprawność dokonanego podziału – także patrząc przez pryzmat poprawności logicznej.

Zasadniczą metodą badawczą jest metoda dogmatyczna. Autor analizuje normy prawa międzynarodowego *de lege lata*, odnosi się także do poglądów doktryny (głównie zagranicznej) i orzecznictwa sądów międzynarodowych i innych organów rozpatrywania sporów – przedstawiając głównie te zapatrywania, które wspierają jego tezę. Niekiedy ucieka się również do analiz historycznoprawnych. Spory atut pracy stanowią badania statystyczne związane ze stosowaniem konkretnych norm prawnych. Jest to dalece samodzielna praca, wskazująca na recepcję poszczególnych rozwiązań normatywnych. Dzięki temu Autor jest w stanie wesprzeć swoją tezę nie tylko dogmatycznie ale też empirycznie. Metoda ta pozwala Autorowi prognozować co do przyszłych kierunków rozwoju międzynarodowego prawa gospodarczego, sporą wartość dodaną należy przypisać należącego tego typu badaniom oraz podziałom – statystyka jest ciekawa – nawet jeśli odnosi się wprost do dogmatyki i pozwala statystycznie ocenić częstotliwość występowania różnych poglądów (zob. s. 99-101). Autora charakteryzuje łatwość dokonywania podziałów i kwalifikacji (zob. np. podział międzynarodowego prawa gospodarczego na kręgi – s. 101-102). Stanowi to niewątpliwą wartość dysertacji.

Tym samym zarówno wybór tematu pracy, jak i zakres bronionych tez oraz wykorzystanych metod badawczych określonych w recenzowanej dysertacji, mogą ocenić pozytywnie.

III. Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

Recenzowana praca składa się z dwóch zasadniczych części, w ramach których wyszczególniono rozdziały, podrozdziały i pomniejsze części. Pierwsza część ma charakter mocno teoretyczny – dogmatyczny. Autor skupia się na analizowanej zasadzie na tle ogólnej zasady samostanowienia. Jednocześnie analizuje ją jako część systemu ochrony praw człowieka – a w każdym razie zespół norm istotnie oddziałujący z międzynarodowym systemem ochrony praw człowieka.

W drugiej części Autor dokonuje badania interakcji pomiędzy prawem narodów do samostanowienia ekonomicznego i jego poszczególnymi aspektami a normami poszczególnych działów międzynarodowego prawa gospodarczego oraz międzynarodowego prawa inwestycyjnego. Jednocześnie zdaniem Autora „to prawo WTO najpełniej realizuje prawo narodów do samostanowienia ekonomicznego, podczas gdy międzynarodowe prawo inwestycyjne ma z tym największe problemy i jest najmniej podatne na reformy w tym zakresie.”

Recenzowana rozprawa doktorska jest bardzo, wręcz nadmiernie obszerna. Bogactwo problemów poruszonych przez Autora mogłoby posłużyć do ujęcia nie jednej lecz co najmniej dwóch, o ile nie trzech odrębnych treściowo dysertacji. Nie jest to jednak zarzut mający w jakimkolwiek zakresie wpływ na ocenę pracy.

Miejscami można odnieść wrażenie, że Autor poszukuje problemu tam gdzie go w rzeczywistości nie ma, lub też, co gorsze, wynajduje problemy w szczegółach, omijając kwestie fundamentalne.

Niezależnie od podnoszonych powyżej zarzutów należy wskazać, że praca Pana mgr Pachnika wskazuje na ogromną i precyzyjną wiedzę Autora. Jego orientacja w niełatwej materii międzynarodowego prawa gospodarczego jest spora, szczegółowość dokonanych analiz godna podkreślenia. Nawet jeśli część rozważań można uznać za nieco sztucznie kreowane „pod tezę”, to jednakże należy podkreślić zasadniczą poprawność analiz.

Przechodząc do szczegółów pracy mogę podnieść, iż wysoko oceniam rozważania Autora dotyczące aspektów lingwistycznych poddawanych ocenie norm prawnych – str. 27 i n., s. 91 i n.. Ciekawe są rozważania dotyczące relacji zasady nieinterwencji i analizowanej zasady samostanowienia ekonomicznego (s. 63). Analizując wyjątek z art. XXIV GATT (s. 139) dotyczący małego ruchu granicznego (*nota bene* wyjątek o bardzo znikomym w praktyce Układu Ogólnego znaczeniu) szkoda, że Doktorant nie poświęcił więcej uwagi podstawowym celom tego przepisu, którym jest kreowanie przestrzeni rzeczywiście wolnego a nie jedynie zliberalizowanego handlu. Także analizy odnoszące się do decyzji L/490 (*Enabling clause*) wydają się nieco na siłę odnosić do omawianej problematyki. Podobny zarzut dotyczy zresztą środków ochronnych systemu GATT/WTO – potraktowanych nieco wybiórczo (omówiono jedynie niektóre ze środków, niedoprecyzowane zostały szczególne warunki zastosowania środków ochronnych z tytułu ochrony bilansu płatniczego – s. 157-160).

Zasadniczy mój zarzut odnosi się do pewnej sztuczności kreowanej konstrukcji. Problematykę gospodarczą można oceniać o wiele trafniej z perspektywy patrząc suwerenności państwa w sferze ekonomicznej niż samostanowienia narodów. Wówczas zresztą nie mają szans wystąpić sprzeczności celowościowe widoczne choćby w przypadku kreowania prawa samostanowienia ekonomicznego ludów tubylczych (o czym zresztą autor pisze na s. 86), o wiele też mniej skomplikowane byłyby współzależności poszczególnych konstruktów uprawnieniowych wskazanych (zresztą w bardzo ciekawy sposób) na str. 87. Niewątpliwie bowiem prawo do samostanowienia ekonomicznego, tak jak próbuje opisać je Autor, stanowi normę „mniejszą” wobec normy „większej” odnoszącej się do samostanowienia politycznego – niezależnie od wątpliwości co do jej realnego charakteru wobec zasady integralności terytorialnej państw. Odnoszenie suwerenności państw w przestrzeni prawa GATT/WTO (i to niezależnie od tego, że w systemie tym uczestniczą zasadniczo samodzielne obszary celne, a nie tylko państwa – czego Autor zresztą nie zauważa, pisząc o występowaniu w systemie tym tylko państw – s. 194), MFW czy Banku Światowego, byłoby o wiele prostsze niż wyszukiwanie w normach tego prawa dowodów na samostanowienie narodów, które z perspektywy tego typu technicznych organizacji jest trudne do wychwycenia. Abstrahując od kreowania innych sztucznych konstrukcji (np. „prawo do uniknięcia szkody na przemyśle wskutek nieprzewidzianego rozwoju sytuacji” str. 172). Z organizacji systemu Bretton Woods w zasadzie jedynie w programach Banku Światowego znaleźć można bezpośrednie odniesienia do narodów, ludów tubylczych etc. (s. 251-252), dopatrywanie się takich zamiarów w aktywności innych organizacji jest nieco na wyrost. Natomiast z pewnością takie oddziaływanie (niekoniecznie pozytywne) jest zauważalne w prawie ochrony inwestycji (która to zresztą część pracy śmiało mogłaby stanowić, także z uwagi na specyfikę i odrębność tematyki, osobną dysertację).

Niezależnie od pewnych, zarysowanych wątpliwości uważam, że Autor z spora pasją i poświęceniem zanurzył się badawczo w problematykę samostanowienia narodów. Wszystko to sprawia, że mogę zdecydowanie pozytywnie ocenić stronę materialną przedłożonej mi do zrecenzowania dysertacji autorstwa mgr C. Pachnika.

IV. Strona formalna dysertacji doktorskiej

Strona formalna pracy doktorskiej stanowi jej niewątpliwie najsłabszą część. Praca pod względem językowym jest nie do końca dopracowana. Tytuły części pracy są pod względem językowym niekiedy niepoprawnie skonstruowane – stworzone w sposób rozwleczony, wręcz opisowy (np. zasada (...) jako (...), która... - zob. pkt. 1.3.1, problem wg. którego (...) w tym (...) a (...) – pkt. 5.3.3. itp. Wątpliwości budzą również niezbędne części formalne pracy – np. bibliografia. Co prawda wykorzystanie literatury naukowej jest obszerne i odwołania do niej w treści pracy są poprawne, to już samo ujęcie jej w bibliografii jest wadliwe. Ewidentnie Autora zawiódł program komputerowy układający alfabetycznie publikacje naukowe umieszczane w bibliografii – samodzielnie nie podjął się jednak weryfikacji poprawności dokonanych zabiegów technicznych. W rezultacie jedynie fragmentarycznie publikacje ułożone są alfabetycznie, w przeważającym zakresie brak jakiegokolwiek klucza umieszczenia publikacji w bibliografii dysertacji.

Nadto Autor nie zauważa bogatej literatury krajowej poświęconej analizowanym zagadnieniom, co postrzegać należy nieco negatywnie. O ile można zignorować publikacje stare, choć Autor odnosi się przecież również do kwestii sprzed wielu dekad związanych z problemami funkcjonowania Układu Ogólnego w Sprawie Taryf Celnych i Handlu, podnosząc że zarówno jego treść jak i aspekty sporne nie utraciły na aktualności, o tyle brak odniesienia do publikacji nowszych jest już wadą. W niektórych przypadkach (np. w przypadku omawiania systemu GSP i sprawy preferencji antynarkotykowych przed panelem WTO) brak odniesień do bogatej w tym zakresie literatury polskiej (to samo dotyczy np. monografii Piotra Szwego „*Transgraniczny handel wodą...*” w przypadku omawiania problematyki prawa do wody) należy postrzegać jako spore niedopracowanie.

Choć język pracy jest barwny, to czasami niestety jest męczący dla czytelnika. Zdania są niekiedy zbyt długie, w efekcie zatracają one swój sens (np. „Wydaje się, że pomimo pewnego kryzysu instytucjonalnego Światowa Organizacja Handlu jako ważny element ubezpieczenia prawa narodów do samostanowienia ekonomicznego, posiadająca liczne w stosunku np. do systemu arbitrażowego w ramach międzynarodowego prawa inwestycyjnego, przetrwa go.” s. 205). W kilku miejscach zauważyłem niestety również swoistą niechlujność – zdania są urwane, myśl pozostaje po prostu niedokończona (s. 95). Można odnieść wrażenie, że Autor był na tyle zmęczony stworzeniem tak szczegółowego i objętościowo imponującego dzieła, że nie miał później już sił, aby go przeczytać przed przesłaniem recenzentom. To istotnie pogarsza odbiór pracy i jej ocenę. Miejscami stylistyka i ortografia również nie są najlepsze (nazwisko „Menkes” w genitivum to „Menkesa” a nie „Menksa” jak na str. 98).

In plus pracy należy jednak podnieść zasadniczo poprawną polszczyznę języka (z zastrzeżeniem powyżej przedstawionych uwag). Poprawna jest również interpunkcja pracy.

Przypisy są względnie liczne, ich liczbę można uznać za proporcjonalną do objętości pracy. Sposób skonstruowania odesłań jest poprawny. Przypisy zasadniczo służą do wskazania publikatorów, zawierających odniesienia do prezentowanych zagadnień. Niekiedy, choć raczej rzadko (co ocenić można *in plus*), również mają one dodatkową warstwę narracyjną, czasami (np. przypis 657) oddają treść lub interpretację złożonych norm prawnych.

Biorąc wszystkie powyższe aspekty pod uwagę, pomimo pewnych uwag negatywnych (które to błędy i niedopracowania wszelako będą musiały zostać usunięte w przypadku ogłoszenia dysertacji lub jej części drukiem), oceniam pozytywnie stronę formalną przedłożonej dysertacji.

V. Wnioski

Po zapoznaniu się z rozprawą doktorską mgr Pachnika zatytułowanej „*Samostanowienie ekonomiczne we współczesnym prawie międzynarodowym*”, przygotowanej w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Macieja Perkowskiego, mogę stwierdzić, że rozprawa ta, jako stanowiąca oryginalne opracowanie problemów naukowych w niej opisanych, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Jednocześnie praca bez wątplenia prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie nauk prawnych oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca niewątpliwie wypełnia tym samym wymogi stawiane w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.). Praca stanowi bardzo oryginalne ujęcie badawcze, zrealizowane z ogromnym rozmachem, pomimo drobnych jej mankamentów o charakterze formalnym.

Tym samym **moja ocena dysertacji doktorskiej jest pozytywna**. Rekomenduję niniejszym Radzie Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku, poprzez przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony, przeprowadzenie dalszych czynności w przewodzie doktorskim, zmierzających do nadania mgr Cezaremu Pachnikowi stopnia naukowego doktora dziedziny nauk społecznych w dyscyplinie nauk prawnych.